

RECENZJA

rozprawy doktorskiej zatytułowanej

MODEL DOSKONALENIA ORGANIZACJI DZIAŁAŃ ZAPEWNIAJĄCYCH BEZPIECZEŃSTWO PERSONALNE W SZKOŁACH

opracowanej przez mgr Sylwestra Pniaka

pod kierunkiem naukowym: dr. hab. inż. Włodzimierza Misztalskiego

oraz promotora pomocniczego dr. inż. Bogdan Ówika

I. UWAGI OGÓLNE

Zachodzące we współczesnym świecie dynamiczne przemiany naukowo-techniczne, informatyczne, kulturowe i społeczne oprócz niewątpliwych korzyści, generują również ryzyko wystąpienia nieznanych dotąd zagrożeń. Szczególnie narażeni są na nie młodzi ludzie, którzy ze względu na swoją niewiedzę, niewielkie doświadczenie oraz nieświadomość mogą stać się łatwymi ofiarami wielu niebezpieczeństw. Miejscem gdzie często dochodzi do agresji i przemocy jest szkoła. Wobec tych okoliczności istnieje konieczność inicjowania działań ukierunkowanych na poprawę środowiska bezpieczeństwa wśród dzieci i młodzieży. Podejmowane działania powinny obejmować nie tylko kwestie związane z umiejętnością reagowania na pojawiające się niebezpieczne sytuacje, ale także uwzględniać troskę o rozwój kompetencji w obszarze dostrzegania i przeciwdziałania zagrożeniom. Jak podkreśla Doktorant „*Tworzenie poprawnej organizacji działań, wywiera wpływ na założenia, systemy i procedury codziennego funkcjonowania*” (s.11). Dlatego też podjęcie przez mgr Sylwestra Pniaka badań w prezentowanym przedmiocie uważam za uzasadnione, zarówno ze względu na nowe próby rozwiązania głównego problemu badawczego, jak i „ubogość” materiałów poświęconych tej problematyce. W dysertacji podejmowane są, jak się ocenia, ważne problemy o randze naukowej, ale również edukacyjnej, przez co charakteryzuje się ona stosunkowo szerokim, interdyscyplinarnym, poziomem użyteczności, a w dziedzinie nauk społecznych mieści się ona w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

II. OCENA WARSTWY METODYCZNEJ

Stwierdzam, że przyjęte przez Doktoranta założenia metodyczne (rozdział I Metodologiczna koncepcja pracy) spełniają wymagania stawiane pracom doktorskim. Autor dysertacji, właściwie naświetlił potrzebę podjęcia badań w przedmiotowym zakresie. Na podkreślenie zasługuje przeprowadzona przez Autora analiza literatury

przedmiotu oraz aktów normatywnych w obszarze badań, często pomijana w tego rodzaju opracowaniach.

Określony został, według mojej oceny, precyzyjnie przedmiot badań oraz sformułowany został właściwie główny problem badawczy oraz siedem problemów szczegółowych, które nie do końca korespondują z rozdziałami merytorycznymi, pracy (gdyż jest ich sześć). **Proszę zatem wskazać - jak można je przypisać do poszczególnych rozdziałów?**

W rozprawie sformułowane zostały poprawnie cele badań (teoretyczny, praktyczny i poznawczy). Dodatkłą stroną tej części pracy jest opracowanie celów szczegółowych, które jeszcze bardziej uzasadniają przyjęte problemy szczegółowe.

Autor sformułował główną hipotezę roboczą, która odpowiada przyjętemu problemowi badawczemu oraz sześć hipotez szczegółowych, które nie w pełni odnoszą się do problemów szczegółowych (siedem). Niestety większość z nich jest pewnikami a nie przypuszczeniami w sensie podania zakładanych efektów, czego na dowód niech będzie treść pierwszej hipotezy szczegółowej, która brzmi: „Użytkownicy stali oraz niestali placówek szkolnych są w równym stopniu narażeni na zagrożenia personalne” (s. 20.). Przecież, według mojej oceny, w tej hipotezie (założeniu?) nie ma niczego na co Doktorant mógłby wskazać, iż np. po zrealizowaniu czegoś, to np. poziom zagrożeń będzie znacznie mniejszy. Podobnie ma się też problem z pozostałymi hipotezami. **Dlatego, proszę o przedstawienie Pana podejścia do kwestii formułowania hipotez badawczych?**

W tym miejscu należy także wspomnieć o mało zauważalnych, ale potrzebnych i dobrze sprecyzowanych zmiennych zależnych i niezależnych.

Ocenia się, iż użyte w procesie badawczym metody (teoretyczne i empiryczne), techniki i narzędzia badawcze są dobrane poprawnie oraz wynikają z przyjętych schematów postępowania badawczego. Wartym podkreślenia jest fakt, iż Doktorant w tej części dysertacji przyjął również ograniczenia badań: czasowe, przestrzenne, podmiotowe oraz przedmiotowe.

Pomimo pewnych niedociągnięć uważam, iż rezultaty całego procesu badawczego są, w zdecydowanej większości, czytelne, poszczególne rozwiązania stosunkowo dobrze umotywowane, a i myśli Autora przedstawiane są w sposób komunikatywny.

Podsumowując treści tej części recenzji należy podkreślić wyrażoną już opinię o pozytywnej ich ocenie, ale i w miarę, prawidłowym postępowaniu w całym procesie badawczym przyczyniającym się do rozwiązania głównego problemu badawczego, a w konsekwencji i opracowania dysertacji. Stwierdzić ponadto należy, że dysertacja ta ma charakter analityczno-diagnostyczny, ale i prognostyczny, dotyczy istotnych obszarów badawczych, podejmuje problemy o randze naukowej oraz została opracowana w oparciu o instrumentarium metodologiczne i dorobek naukowy zawierający się w dziedzinie nauk społecznych oraz dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

II. OCENA REDAKCJI DYSERTACJI

Wyniki przeprowadzonych badań zawarte zostały łącznie na 337 stronach (w tym na 250 stronach części zasadniczej oraz 87 stronach załącznika), a na pracę składają się: wstęp, rozdział zawierający założenia metodologiczne badań, sześć rozdziałów merytorycznych, zakończenie, bibliografię, wykaz tabel i rysunków oraz załączniki.

Oceniam, że układ pracy jest logiczny i w miarę przejrzysto przedstawia przeprowadzone badania. Praca, stosownie do treści poszczególnych rozdziałów, zawiera tabele oraz wykresy, które odzwierciedlają to, do czego zostały opracowane. Dysertację cechuje także pragmatyzm naukowy przejawiający się w wynikowości treści rozdziału następnego z treści rozdziału poprzedzającego. Każdy rozdział kończy się stosownymi syntetycznymi uogólnieniami w postaci podsumowań i wniosków. Uważam jednak, że niektóre rozdziały (ze względu na ich szczupłość) można byłoby połączyć w jeden. np. rozdział 6 i 7 – ale to jest moje osobiste zdanie. Niektóre też podrozdziały są bardzo skromne objętościowo, liczą bowiem tylko dwie-trzy strony np. 2.1, 4.1, 5.1, 6.1, 6.3, 7.2, 7.4. Oprócz tego należy wskazać, że tytuł rozdziału 7 *Modele działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w placówkach szkolnych* jest taki sam jak podrozdziału 7.3. - no chyba że, różnica polega na słowie bezpieczeństwo” (s.195) w którym jest literówka.

W ogólnym ujęciu, pomimo wskazania pewnych słabszych stron, można jednak przyjąć, iż zarówno tytuły rozdziałów, jak i ich treści, ale i merytoryczna i „techniczna” strona recenzowanej dysertacji „trzymają się” linii przewodniej całej rozprawy i przedstawiają stopniowy, narastający, jej rozwój. Tym samym, prowadzone przez Doktoranta rozważania są zrozumiałe.

IV. OCENA MERYTORYCZNA PRACY

Recenzowana rozprawa doktorska wnosi charakterystyczne treści dla postrzegania problematyki stanowiącej obszar badawczy. Jest związana z realną wartością prezentowanych tez i postulatów, a jej układ posiada logiczną narrację, zachowuje stałą sekwencję badań w odniesieniu do omawianych obszarów.

Pracę otwiera **Wstęp**, w którym Autor dokonuje uzasadnionego treściami wprowadzenia do problematyki badań oraz opisuje, w sposób syntetyczny, treści poszczególnych rozdziałów pracy.

Rozdział pierwszy dysertacji Autor poświęca i omawia w nim *założenia metodologiczne badań*, uzasadniając o potrzebie zajęcia się problemem w takim ujęciu, w jakim założył do prowadzenia badań oraz dokonuje wprowadzenia do problematyki. Oceniam, że treści tej części rozprawy dają podstawę do oceny, iż Doktorant posiada dobrze opanowany „warsztat metodyczny” do prowadzenia badań naukowych.

W rozdziale drugim Autor, koncentruje się na przybliżeniu problematyki bezpieczeństwa w placówkach szkolnych, omawia zapisy Polskiej Normy w tym zakresie oraz przytacza ustalenia specjalistów BHP i PPOŻ dotyczące aspektów

technicznych i funkcjonalności budynków szkolnych. W dalszej kolejności wyjaśnione zostało pojęcie zagrożeń, a także termin bezpieczeństwa personalnego. Ponadto, w oparciu o przeprowadzoną analizę systemową zidentyfikowano elementy wpływające na zakłócenie bezpieczeństwa placówek szkolnych. Na podstawie przeprowadzonej analizy literatury przedstawiono również typologię zagrożeń. W kolejnym materiale Doktorant na podstawie raportów opracowanych przez Centrum Badań Opinii Społecznych oraz Policji scharakteryzował najważniejsze zagrożenia w szkole takie jak: agresja, samobójstwa i próby samobójcze, kradzieże, włamania, pobicia i zabójstwa, Należy podkreślić, że przedstawione dane zostały właściwie opisane i zinterpretowane a także przedstawione czytelnie na wykresach. **Pewne moje wątpliwości budzi jednak okres przeprowadzonych badań dotyczących agresji, obejmujące rok 2011 (czy nie było bardziej aktualnych danych?), a także podziału czasu badań na dwa okresy: od 2000 roku do 2013 oraz od roku 2014 do 2020 (skąd wynikał taki podział?) - prosiłbym zatem Doktoranta o wyjaśnienie tej kwestii.**

W treściach **rozdziału trzeciego** Doktorant koncentruje się na próbie ukazania jednostki w sytuacjach kryzysowych, dokonując między innymi identyfikacji zagrożeń bezpieczeństwa personalnego oraz wskazuje na obszary ryzyka jako źródła mogących nasilać się zagrożeń społecznych. Stwierdza, że „Dla przygotowania do reagowania w sytuacjach kryzysowych, niezbędny jest złożony, kilkuletni proces edukacji” (s. 66) W dalszej kolejności przybliży problematykę bezpieczeństwa w placówkach szkolnych w Polsce, wykorzystując w tym celu między innymi wyniki badań *Instytutu Badań Edukacyjnych*. Omawia również na podstawie analizy dokumentu *Kompendium wiedzy dla dyrektorów szkół* zagadnienia dotyczące profilaktyki zagrożeń fizycznych oraz zapewnienia bezpieczeństwa fizycznego w szkole. Przedstawia między innymi czynniki materialne (tereny przyległe do szkoły, wejścia do budynków, procedury wejścia i wyjścia z budynku szkoły, systemy alarmowe oraz drogi ewakuacyjne) oraz czynniki ludzkie rozpatrując je w dwóch obszarach: obowiązki dyrektora szkoły oraz nauczycieli i innych pracowników szkoły. Należy zgodzić się również ze stwierdzeniem Autora, że „Pomimo wszystkich starań uzyskania stu procentowego wskaźnika bezpieczeństwa nie jest możliwe. Wynika to z faktu, że podejmując wyzwanie budowy procedur reagowania, czy systemu ochrony obejmującego dane spektrum, zawsze znajdzie się zagrożenie, które nie zostało wzięte wcześniej pod uwagę” (s.72-73) W ostatniej części rozdziału Doktorant omawia procedury działania w sytuacjach kryzysowych w placówkach szkolnych. Kontrowersyjne jest dla mnie stwierdzenie „W najnowszym opracowaniu możemy znaleźć zestawienie danych z Systemu Informacji Oświatowej dotyczącej roku szkolnego 2017/2018”. **Czy zatem dokument z przed czterech już lat zaliczyć można do „najnowszego” czy nie pojawiły się nowsze publikacje?** Dużo także miejsca poświęca problematyce ewakuacji, wyróżniając jej formy (planową która dzieli się na próbną i właściwą oraz drugą formę doraźną), stopnie prowadzenia ewakuacji oraz formy przebiegu ewakuacji. Rozdział oceniam jako poprawny i rzeczowy.

Rozdział czwarty zawiera wyniki badań uzyskanych przez Autora w obszarze bezpieczeństwa przeprowadzonych w placówkach szkolnych. W rozdziale zatytułowanym „Podmiotowość i determinanty” Doktorant omawia przeprowadzone od roku 1997 kolejne edycje badań, których wynikiem było określenie determinantów, czyli czynników wpływających na budowę odporności w placówkach szkolnych. Doktorant wskazał również, że w badaniach przeprowadzonych w 44 placówkach szkolnych uczestniczyło 833 osoby, w tym 44 dyrektorów, 240 nauczycieli oraz 549 uczniów. Co należy uznać za bardzo dobry wynik. **Proszę jednak podczas publicznej obrony wyjaśnić w jaki sposób dokonał Pan doboru próby badawczej.**

W materiale dotyczącym badań przeprowadzonych wśród dyrektorów szkół ankieta została skierowana do 44 osób, w tym 24 kobiet oraz 20 mężczyzn. Ankieta zawiera 41 pytań, choć w mojej ocenie część z nich nie powinny być uznane za pytania np. miejsce na własne sugestie/uwagi – co raczej wskazuje na możliwość uzupełnienia pytania wcześniejszego przez respondenta. W kolejnym podrozdziale opisano wyniki badań przeprowadzonych wśród 240 nauczycieli, w tym 166 kobiet oraz 74 mężczyzn. Ankieta zawierała 30 pytań (uwagi jak wyżej). Doktorant skierował również ankietę do młodzieży, która zawierała 28 pytań. W badaniach wzięło udział 549 uczniów z różnych placówek szkolnych. W materiale dotyczącym „Opisu próby badawczej” Autor zapisał „53 uczniów (10%) padło ofiara przemocy ze strony rówieśników” (s. 110) – **proszę o wyjaśnienie, co ma oznaczać ten zapis?** Oceniam, że zawarty w rozdziale dysertacji materiał jest bardzo dobrze przeanalizowany i opisany. Zawiera cenne wyniki przeprowadzonych przez Autora badań. Rysunki są czytelne, a analizy bardzo rzetelne i szczegółowe.

Rozdział piąty zawiera identyfikację najgroźniejszych zagrożeń personalnych w szkołach. Podrozdział 5.1. Studia przypadków ze względu na „szczupłość” treści tam zawartych, raczej powinien być traktowany jako wstęp do kolejnego podrozdziału – mógłby zostać włączony do podrozdziału 5.2. **Nie rozumiemy jest dla mnie również podział czasowy rozdziałów na historyczne przypadki, aktualne oraz bieżące (czy chodzi tu o jakieś konkretne lata - jakie?) proszę zatem o doprecyzowanie, w jaki sposób przyjął Pan właśnie taki podział podrozdziałów.** Z mojej perspektywy, lepszym rozkazaniem byłoby przyjęcie np. podziału na przypadki krajowe i międzynarodowe lub inny. Niemniej jednak, analiza przypadków została właściwie przeprowadzona, a podane przykłady są bardzo syntetyczne. Na podkreślenie zasługuje również opracowana macierz zagrożeń w placówkach szkolnych, która właściwie ilustrują poziom zagrożeń.

Oceniam, iż zaprezentowane wyniki badań, zawarte w rozdziale, pozwoliły Autorowi na właściwe zidentyfikowanie zagrożeń.

Rozdział szósty koncentruje się na prezentacji wyników badań dotyczących rekomendacji mających na celu usprawnienie przedsięwzięć szkoleniowych. W pierwszym podrozdziale Autor przedstawia i w bardzo syntetycznym skrócie wskazuje, że udoskonalenie procesu szkoleniowego wraz z uaktualnieniem zasad

postępowania jest działaniem niezbędnym zapewniającym odpowiedni poziom bezpieczeństwa w szkole. W dalszej kolejności przeprowadza analizę dotychczasowych przedsięwzięć szkoleniowych. Jako problemy identyfikuje sposób przekazywania wiedzy przez nauczycieli, brak realnych ćwiczeń praktycznych oraz niepełnowymiarową realizację szkoleń BHP. Doktorant zwraca uwagę, że „dobrym kierunkiem w zapewnieniu najwyższego poziomu realizacji szkolenia jest zwrócenie uwagi na efektywność wdrażanego programu” (s.182) Posługując się modelem Donalda L. Kirkpatricka przedstawia model oceny efektywności poszczególnych czterech etapów procesu szkolenia. Pozytywnie należy ocenić krytyczne podejście Doktoranta, który odważnie skrytykował realizację projektu *Bezpieczeństwo uczniów w szkole. Procedury, kontrola, praktyka*. W jego opinii „Proponowany program szkolenia nie uwzględnia oceny rezultatów szkolenia oraz oceny efektów wdrażanych rozwiązań. Szkolenie oparte jest na przekazaniu wiedzy teoretycznej wraz z pakietem informacyjnym” (s. 185) Doktorant podjął również próbę ustalenia problemów związanych z identyfikacją zagrożeń przez młodzież upatrując je głównie w czterech mankamentach szkolenia. Postuluje zindywidualizować procedury reagowania na terenie placówki oraz wprowadzenie jednolitych, krajowych standardów, pozwalających na konstruowanie powszechnych rozwiązań systemowych. Zaznacza również, że ważną rolę w zakresie właściwej umiejętności identyfikacji zagrożeń przez młodzież odgrywa świadomość sytuacyjna, która dotyczy potrzeby skutecznego zarządzania. Doktorant zamieszcza również propozycje zmian w działalności edukacyjnej w zakresie sytuacji kryzysowych. Należy podkreślić autorskie propozycje przykładowych programów ramowych zawarte w załączniku. Pierwsza propozycja to *Program ramowy dla personelu szkolnego*, druga zaś *Program ramowy dla uczniów*. Doktorant sugeruje, aby kluczową częścią działalności edukacyjnej było podnoszenie świadomości zjawiska przemocy wśród użytkowników stałych i niestałych szkół. Proponuje stworzenie szkolnego stanowiska nadzoru oraz wprowadzenie rozwiązań technicznych. Wszystkie propozycje należy ocenić jako bardzo wartościowe i nowatorskie, a cały rozdział jako bardzo interesujący.

Rozdział siódmy, został również uznany za wynikowy, w którym Autor skupił się na zaprezentowaniu modeli działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w placówkach szkolnych. W pierwszej kolejności dokonał właściwego przeglądu modeli funkcjonujących w różnych krajach świata, w tym: Indonezji, Japonii, Tajwanie, Ugandy, Sri Lanki, Norwegii Stanów Zjednoczonych oraz Turcji. W zakresie identyfikacji elementów modelu Autor zauważa, że „Proces tworzenia modelu związany jest z otwartością na innowacje, kompetencjami oraz możliwością rekonfiguracji”. (s. 202) Jego zdaniem rekomendowanym rozwiązaniem jest ujednoczenie elementów modelu do powtarzalnej kombinacji w poszczególnych placówkach szkolnych. Wskazuje również na dodatkowe elementy, które mają wpływ na stworzenie skutecznego systemu opartego na modelu organizacji działań, takie jak: współpraca z organami samorządowymi, stworzenie rozbudowanego systemu monitorowania zagrożeń, organizacja programów i heppeningów podnoszących

świadomość grup społecznych. W zakresie konstruowania modeli działań zapewniających bezpieczeństwo Autor podkreśla, że ważne znaczenie mają relacje między podmiotami będącymi częścią modelu oraz podmiotami zewnętrznymi. Uważa także, że „Kluczowym czynnikiem zapewniającym bezpieczeństwo we współczesnej placówce edukacyjnej jest odporność” (s.206) Na tym tle przedstawia własny model współzależności w tworzeniu odporności szkoły (zawierający trzy warstwy) oraz działania podejmowane w celu utrzymania i budowania bezpieczeństwa placówek. Następnie prezentuje rozwinięcie tego modelu w kolejny model doskonalenia organizacji działań zapewniających bezpieczeństwo personalne w szkołach. Model ten przedstawia zależności, rozwiązania oraz możliwości zwiększenia odporności placówek szkolnych, ale jego warunkiem funkcjonowania, w opinii Autora jest zaangażowanie instytucji wiodących. W prezentowanym modelu podzielono wytyczne na dwie grupy: infrastruktury (urządzeń i środowiska) oraz systemu nadzoru (monitorowania i zapobiegania). Doktorant rekomenduje także, aby w celu skonstruowania odpowiedniego programu wykorzystać szkolny kapitał intelektualny wraz z zaangażowaniem ekspertów do opracowania materiałów dydaktycznych i realizacji szkoleń. Kluczowym w Jego opinii elementem wzmacniającym system bezpieczeństwa jest partnerstwo szkół, a także stworzenie systemu raportowania. Bardzo ważnym i potrzebnym zabiegiem badawczym było przeprowadzenie weryfikacji wdrożenia modeli oraz identyfikacji uwarunkowań, co bardzo dobrze świadczy o rzetelnym podejściu Doktoranta do badań.

Jakie widzi Pan możliwości implementacji opracowanego modelu w praktyce, czy są już podejmowane jakieś działania w tym zakresie?

Uważam natomiast, że te „autorskie” propozycje (rekomendacje) są na odpowiednim poziomie wartościowe, tym bardziej że są one wieloobszarowe.

Zakończenie zawiera syntetyczne refleksje końcowe przeprowadzonych badań, w tym odniesienie się do uzyskanych osiągnięć w zakresie weryfikacji hipotez oraz stopnia osiągnięcia głównego celu badawczego. Oznacza to, że Autor ma świadomość tego, że udało mu się wprawdzie osiągnąć cel badań, uzyskać odpowiedzi na sformułowany główny i szczegółowe problemy badawcze i pozytywnie zweryfikować przyjęte główną i szczegółowe hipotezy, ale ma też świadomość tego, że w tym obszarze należy ciągle prowadzić dalsze badania.

Bibliografia, składająca się z: aktów prawnych, publikacji zwartych, źródeł internetowych zawiera łącznie 209 pozycji. W ogólnej ocenie uznać należy, iż literatura została dobrana w sposób uzasadniony tematem rozprawy. Szkoda tylko, że Doktorant nie docenił dorobku naukowego Promotora i pominął go w swoim wykazie bibliograficznym

Konkludując, należy ocenić, że recenzowana praca wnosi określone wartości do teorii i praktyki nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie.

V. OCENA KWALIFIKACYJNA I WNIOSK KOŃCOWY

Recenzowana rozprawa doktorska Pana mgr Sylwestra Pniaka jest oryginalnym opracowaniem autorskim o dobrym poziomie poznawczym i praktycznym. Stanowi ona indywidualny dorobek naukowo-badawczy Doktoranta, a dotyczy interesującego i dotychczas, według mojej wiedzy, nie będącego, w takim zakresie, przedmiotem badań naukowych. Zawarte w niej treści świadczą o Jego stosunkowo dobrych umiejętnościach opanowania warsztatu naukowego do prowadzenia pracy naukowo-badawczej oraz wskazują na dobrą wiedzę merytoryczną Autora o badanym przedmiocie, a przedstawione do recenzji opracowanie spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim z dziedziny nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie, zgodnie z ustawą z dnia 14.03.2003r. („Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki” – (Dz.U. 2017, poz. 1789, z późniejszymi zmianami), w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 poz. 1669 ze zmianami).

Konkludując, rozprawa doktorska Pana mgr Sylwestra PNIAKA zasługuje na pozytywną ocenę, a tym samym spełnia wymagania określone w ustawie. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do publicznej obrony przedłożonej rozprawy doktorskiej.

Bogdan Gwizdo